

Václav Štěpánek,
Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století,
 Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 471

ZNAČAJNA ČEŠKA MONOGRAFIJA O NOVIJOJ ISTORIJI KOSOVA

Monografija¹ dr. Vaclava Štěpaneka iz Instituta za slavistiku Filozofskog fakulteta Masarikovog univerziteta u Brnu predstavlja u okviru svetske balkanistike prvi uspešan pokušaj sintetične obrade istorije Kosova u 20. veku. Delo ove vrste još čeka i srpska i albanska historiografija, kao i zapadnoevropska, američka ili ruska balkanistika. Knjiga V. Štěpaneka po kvalitetu je za nekoliko nivoa viša od dve dosadašnje, mnogo puta citirane sinteze koje se bave sličnom tematikom: po korišćenim izvorima prilično štura knjiga Mirande Vikers i namenski objavljen pamflet Noela Malkoma.²

O Štěpanekovoj knjizi može se pohvalno pisati na osnovu mnogih činjenica. Zasnovana je na izuzetnom poznavanju sekundarne literature, odgovarajućih objavljenih zbirki dokumenata i delom na analizi ključnih arhivskih fondova koji ranije nisu bili istraženi. Prilikom čitanja odmah se uočava autorova nesvakidašnja brižljivost. Jedan od primera njegove preciznosti može biti navođenje čeških recenzija publikacija koje analizira u uvodu dela. Već smo pomenuli autorovo gotovo potpuno poznavanje relevantne sekundarne literature. Kod sitničarskog pristupa možda bi se mogla skrenuti pažnja na izostanak dva-tri članka i nekoliko memoarskih knjiga. Međutim, njihovo dopunjavanje ne bi ni na koji način uvećalo kvalitet teksta. Recenzirani rad sadrži minimum slovnih ili faktografskih grešaka. Češće se, mada i tako u manjoj meri nego uobičajeno, sa njima srećemo tek u završnim poglavljima.³ Čini se kao da je prilikom finalizacije ovih pasaža autoru već ponestajalo vremena ili snage.

Autorova žurnalistička iskustva, kao i erudicija i talenat, odražavaju se u njegovom postupanju sa jezikom. Piše razumljivim, veoma kultivisanim češkim jezikom. I čitalac neupućen u lavirint balkanske istorije može njegovo izlaganje složenih problema lako da razume.

Knjiga donosi mnoštvo novih saznanja i pionirskih objašnjenja. Suvišno bi bilo navoditi primere. Svakako ne na poslednjem mestu treba istaći autorovu objektivnost i odmerenost izlaganja. To pritom ni najmanje ne znači da Vaclav Štěpanek postupa alibistički ili da je podlegao nevidljivom pritisku koji zahteva političku korektnost. Ne samo da probleme imenuje, već ih pre svega razložno i odmereno objašnjava. Ukazuje na motivaciju pojedinih etničkih grupa i političkih tokova koji su se u *kosovskom pitanju* angažovali. U stanju je da prepozna greške i sebične namere nadležnih aktera kosovskog razvoja. Međutim, nikoga od njih a priori ne osuđuje, još manje demonizuje. Eventualno

¹ Václav Štěpánek, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*, Brno, Masarykova univerzita 2011, 471 s., ISBN 978-80-210-5476-9 (Václav Štěpánek, *Jugoslavija – Srbija – Kosovo. Kosovsko pitanje u 20. veku*, Brno, Masarikov univerzitet, 2011, 471 str.).

² M. Vickers, *Between Serb and Albanian. A history of Kosovo*, London 1998; N. Malcolm, *Kosovo. A Short History*, London 1998.

³ Ionako se radi o greškama ili pre nepreciznostima sasvim banalnog karaktera. Kao primer može da posluži ponovljeno nepravilno navođenje ličnog imena bliskog saradnika S. Miloševića Borisava Jovića kao *Borislava*.

pitanje, da li je recenzirana knjiga prosrpska ili proalbanska, bilo bi nekorektno. V. Štjepanek ne drži ničiju stranu. Kao izvrsni poznavalac problematike ume da zauzme objektivne stavove.

Gore navedeno svakako ne znači da Vaclav Štjepanek jednoznačno i perfektno analizira odabranu temu, da neke ocene neće u daljim istraživanjima biti dopunjene, ispravljene ili izmenjene i da se sa svim njegovim zaključcima možemo bez ostatka složiti. Kao autor prve reprezentativne sinteze o kosovskom pitanju morao je da izlazi na kraj sa nekoliko teško rešivih dilema. Prvu je predstavljalo određivanje glavnog pravca izlaganja. Pri dosadašnjem veoma niskom nivou naučnog saznanja o razvoju Kosova u 20. veku nije naime u moći pojedinca da analizira i prezentuje istoriju ovog regiona u modernom vremenu u celoj kompleksnosti. Autor se stoga odlučio da ne piše istoriju Kosova, već prevashodno da analizira razvoj *kosovskog pitanja*. Pomenuti zadatak savladao je izuzetno dobro, ali ne i izvanredno. U prvom redu je u vezi sa tim unekoliko zbušnjuc sam, prilično neodređen, naziv knjige. Odabrani pristup autor u inače briljantnom uvodu rada objašnjava dosta lakonski i ne preterano uverljivo. Navodi pritom da „*rad prevashodno nastoji da bliže rasvetli jednu od malo obrađivanih tema, naime da pruži uverljivu sliku komunističkog pogleda na rešenje kosovskog pitanja.*“ Pomenuti aspekt Vaclav Štjepanek zaista analizira, međutim – posebno za period do početka 70. godina – ne uvek sasvim precizno i potpuno uverljivo. Nasumice navodimo dva primera: autor se uopšte ne osvrće na pitanje, na osnovu kojih kriterijuma je komunistička vlast 1945. godine odredila granice Kosova koje do tada nikada nije predstavljalo administrativnu celinu. Takođe ne registruje u dovoljnoj meri postepene, ali svakako ne i beznačajne promene u pristupu jugoslovenskog rukovodstva Kosovu (preciznije rečeno Albancima), koje su započele još 1957–1959. godine. Bez ovih modifikacija *komunističkog pogleda na rešavanje kosovskog pitanja* promene u kosovskom društvu i politici, koje su se odigrale posle pada Aleksandra Rankovića 1966. godine, očito bi imale znatno manju dinamiku i razantnost.

Analizu *kosovskog pitanja* autor dakako nije mogao da izvrši bez smeštanja ove teme u šire okvire. Stoga je sasvim ispravno u izlaganje uvrstio i poglavlja koja se odnose na razvoj Kosova pre nastanka druge Jugoslavije, koja služe kao opširan (obuhvata skoro četvrtinu teksta knjige), veoma precizan i pre svega znalački uvod u glavnu temu rada. Takođe korektno postupa kada *komunistički pogled na rešavanje kosovskog pitanja* objašnjava u kontekstu razvoja Titove federacije, socijalne i ekonomske situacije Kosova ili odnosa između Jugoslavije i Albanije⁴. Nepostojanje šireg okvira unekoliko devalvira najobimnije poglavlje koje se bavi razvojem *kosovskog pitanja* 80. godina. Analitički pristup, tako vredan u prethodnim delovima monografije, ovde je na račun deskripcije delimično potisnut u drugi plan. Za izlaganje koje se tiče 70. i 80. godina se događanja na samom Kosovu iz izlaganja čak postepeno gube. V. Štjepanek ne analizira razvoj situacije u autonomnoj oblasti, čitaoca ne upozna sa odnosima u kosovskom partijskom rukovodstvu; po strani ostavlja između ostalog i protivrečne procese povezane sa dinamičnom emancipacijom sve samosvesnije albanske intelektualne elite; ne posvećuje pažnju njenom odnosu prema *kosovskom problemu*. Čitalac koji bi počeo da se upozna

⁴ Treba napomenuti da promene u odnosima između Beograda i Tirane V. Štjepanek objašnjava dosta površno i kod izlaganja o njima pravi nekoliko propusta u vidu uproščavanja i nepreciznosti.

sa knjigom od završnih poglavlja mogao bi steći utisak da se *kosovski problem* rešavao u Beogradu ili maksimalno u okviru odnosa između srpske i prištinske partijske garniture. Pritom je razvoj na Kosovu, koji u izlaganju o ovom periodu V. Štjepanek pominje samo po potrebi, u eskalaciji albanskog pitanja u Jugoslaviji (a time i u *kosovskom problemu*) po mom mišljenju igrao ključnu ulogu.

V. Štjepanek nažalost nigde u knjizi preciznije ne objašnjava odnos između *albanskog pitanja u Jugoslaviji i kosovskog problema*. Prvim pojmom čak ni indirektno ne operiše uopšte. Mada samo kratko objašnjenje korelacije oba termina smatramo jednim od malobrojnih ozbiljnijih nedostataka recenzirane knjige. *Kosovski problem* je naime dugo bio – bez obzira na Štjepanekovo briljantno objašnjenje *kosovskog mita* – puki podskup *albanskog pitanja*. Tek stvaranjem kosovske autonomije iz nje počinje, i to ne brzim tempom, da se izdvaja *kosovski problem*. Autor u načelu ne registruje da posle 1945. godine kosovska autonomija nikada nije obuhvatala sve Albance koji su živeli u Jugoslaviji. Ne postavlja zato ni pitanje, zbog čega je to bilo tako i ne prati uzajamni uticaj albanskog pitanja u Makedoniji i *kosovskog problema*. Pritom je među prilikama na Kosovu i položajem brojne albanske manjine u Makedoniji (i aktivnosti njene elite) postojao tesan, uzajamno prepleten odnos. Autoru izvanredne knjige o Kosovu ne može se naravno zameriti što se nije bavio i položajem albanske populacije u Makedoniji, Crnoj Gori i u tri oblasti uže Srbije, ali je bilo potrebno da čitaoca konkretnije upozori na ovu nesumnjivo značajnu dimenziju *kosovskog problema*.

Recenzirana knjiga se heuristički oslanja, pre svega, na sekundarnu literaturu i objavljene zbirke dokumenata. Vaclav Štjepanek takođe je izvršio opširno istraživanje u Arhivu Srbije u kojem je između ostalog pohranjena dokumentacija nastala iz aktivnosti srpske republičke organizacije Saveza komunista. Pionirska analiza ovih fondova predstavlja nesumnjivo veliki doprinos recenzirane knjige. Ne možemo se međutim u načelu složiti sa autorovom tvrdnjom da dokumentacija u Arhivu Srbije dovoljno govori i o aktivnostima ostalih centara moći u drugoj Jugoslaviji. Detaljno istraživanje dokumentacije u Arhivu Jugoslavije (posebno fondovi „Kabinet predsednika SFRJ“ i „Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije“, eventualno fond „Savezno izvršno veće“) znatno bi obogatilo heurističku osnovu recenzirane knjige. O ključnim problemima Kosova se u Jugoslaviji bar do kraja 70. godina često odlučivalo van srpskih gremijuma. Uostalom i sam V. Štjepanek kod objašnjavanja neke veoma važne činjenice više puta citira neprofesionalno i tendenciozno sastavljene zbirke dokumenata koje je srpski nacionalistički orijentisani novinar Pero Simić objavio upravo na osnovu dokumentacije pohranjene u pomenutim fondovima Arhiva Jugoslavije.

Vaclav Štjepanek nedavno je ušao u šestu deceniju života. Recenzirana monografija je pritom na polju istorijske balkanistike njegov književni debi. Međutim V. Štjepanek potvrđuje da su kasni prvenci često uspešniji od knjiga istraživača početnika. Šta više! Knjiga V. Štjepaneka spada u ono najbolje što je češka istorijska balkanistika u poslednjih pedeset godina iznedrila. Ostaje da se nadamo da će dočekati i prevod, kako bi se sa zadivljujućim rezultatima Štjepanekovog istraživanja mogli upoznati i balkanolozi u inostranstvu.

Prof. dr Jan PELIKAN